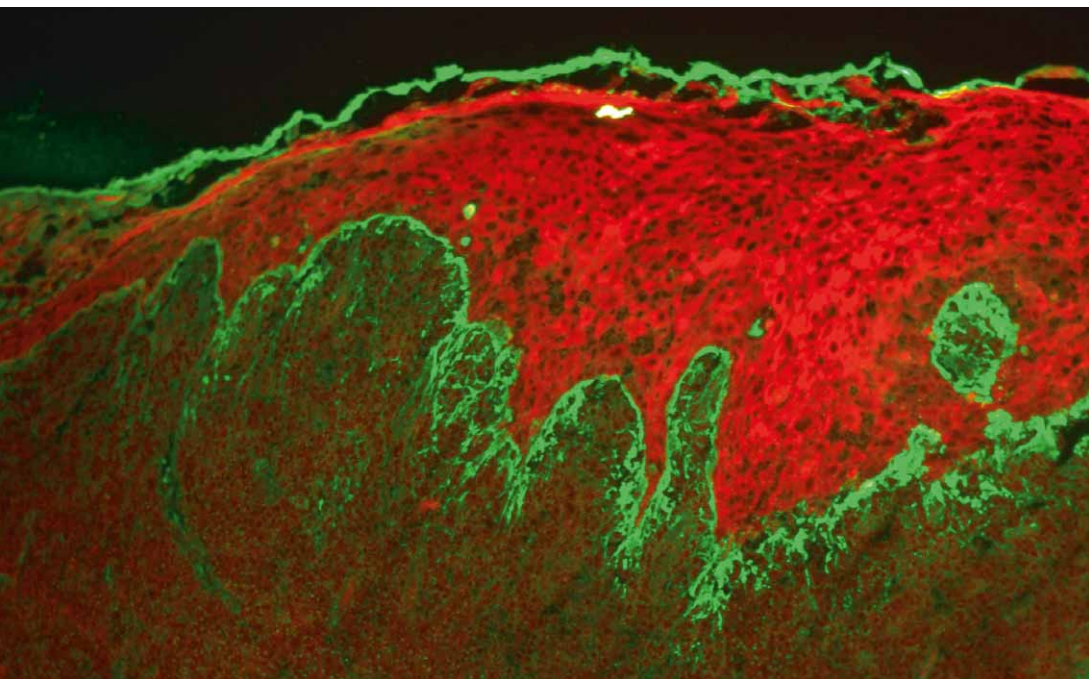

Markéta Janovská, Roy Steele Rogers III.

Terapeutický přístup k orálnímu lichen planus – nové trendy, nová řešení

Děkujeme společnostem, které v této publikaci inzerují nebo její vydání jiným způsobem podpořily (v abecedním pořadí):

COLGATE-PALMOLIVE Česká republika spol. s r.o.

JPS s.r.o.

Medika Trade Praha, s.r.o.

Markéta Janovská, Roy Steele Rogers III.

Terapeutický přístup k orálnímu lichen planus – nové trendy, nová řešení

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv zakázány.

MDDr. Markéta Janovská, prof. Roy Steele Rogers III., M.D.

Terapeutický přístup k orálnímu lichen planus – nové trendy, nová řešení

Editori a autoři

MDDr. Markéta Janovská, Diplomat in Oral Medicine, FAAOM

Oddělení orální medicíny, Všeobecná fakultní nemocnice v Praze a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

prof. Roy Steele Rogers III., M.D.

Department of Dermatology, Mayo Clinic, Arizona, USA

RNDr. Štěpán Podzimek, Ph.D. (spoluautor kapitoly „Diagnostika orálního lichen planus“)

Laboratoř pro ústní biologii, Všeobecná fakultní nemocnice v Praze a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

Recenzenti

MUDr. Aleš Čoček, Ph.D., Dr. med.

ORL oddělení pro choroby ušní, nosní, krční a chirurgie hlavy a krku Fakultní Thomayerovy nemocnice a 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy

MUDr. Mgr. Jitka Petanová, CSc.

Ústav imunologie a mikrobiologie, Všeobecná fakultní nemocnice v Praze a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Fotografie pocházejí z archivu autorů, pokud není uvedeno jinak. Autorem fotografie na obálce je prof. MUDr. Jiří Štork, CSc. (Dermatovenerologická klinika, Všeobecná fakultní nemocnice v Praze a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy).

Cover Photo © Jiří Štork, 2024

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2024

© Grada Publishing, a.s., 2024

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 9384. publikaci

Šéfredaktorka lékařské literatury MUDr. Michaela Lízlerová

Odpovědná redaktorka BcA. Radka Jančová, DiS.

Jazyková korektura a redakce PhDr. Michaela Malinová

Sazba a zlom Vladimír Vyskočil

Počet stran 236

1. vydání, Praha 2024

Vytiskla TISKÁRNA V RÁJI, s.r.o., Pardubice

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplynávají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-7479-9 (ePub)

ISBN 978-80-271-7478-2 (pdf)

ISBN 978-80-247-4984-6 (print)

Obsah

Věnování	VII
Předmluva	XI
Úvod	XIII
1 Lichen planus	1
1.1 Lichen planus z pohledu vybraných medicínských specializací	1
1.2 Orální lichen planus – etiologie a klinický obraz	8
1.3 Klinický obraz orálního lichen planus	13
1.4 Diagnostika orálního lichen planus	27
1.5 Průběh orálního lichen planus	37
1.6 Kontrolní vyšetření u orálního lichen planus	39
2 Vybraná diferenciální diagnostika orálního lichen planus	41
2.1 Syndrom bílé plochy a takzvané „červené léze“ (<i>red lesions</i>)	42
2.2 Konkrétní příklady diferenciálních diagnóz orálního lichen planus	43
2.3 Další diferenciální diagnostika orálního lichen planus	76
2.4 Potenciálně maligní onemocnění dutiny ústní	82
3 Léčba orálního lichen planus	91
3.1 Režimová opatření u orálního lichen planus	97
3.2 Lokální terapie orálního lichen planus	106
3.3 Systémová terapie orálního lichen planus	119
3.4 Krátce další vybrané terapeutické modalitty včetně takzvaných procedure-based intervencí	166
3.5 Podpůrná terapie orálního lichen planus	168
4 Koincidence orální kandidózy v terénu orálního lichen planus . .	173
4.1 Rizikové faktory orální kandidózy	173
4.2 Příznaky orální kandidózy	174

4.3	<i>Candida</i> spp. a problematika kancerogeneze	174
4.4	Rozdělení antimykotik a jejich využití v klinické praxi . . .	175
4.5	Lokální antimykotická terapie	176
4.6	Systémová antimykotika	177
5	Shrnutí léčebného přístupu k orálnímu lichen planus.	181
5.1	Mezioborová spolupráce	181
5.2	Filozofie léčebného přístupu k orálnímu lichen planus . . .	182
5.3	Komentář k topické i systémové terapii	182
5.4	Poučení pacientů.	186
6	Komunikace s pacientem.	187
6.1	Poučení pro pacienty s orálním lichen planus	187
6.2	Doporučení pro pacienty se současným výskytem orálního lichen planus a genitálního lichen planus nebo lichen sclerosus	189
6.3	Onemocnění ústních sliznic u kuřáků cigaret	191
6.4	Poučení pro pacienty s orální kandidózou	194
6.5	Obecná doporučení pro pacienty s bolestivými defekty ústních sliznic	197
6.6	Výživové doporučení pro pacienty s bolestivými defekty ústních sliznic	198
7	Příklady magistraliter receptur	201
7.1	Příklady magistraliter receptur s obsahem kortikosteroidů. .	201
7.2	Lokální antimykotika	202
7.3	Podpurná terapie orálního lichen planus, příklady magistraliter receptur	202
7.4	Další vybrané magistraliter receptury	205
	Poděkování	207
	Seznam zkratk	211
	Souhrn	215
	Summary.	217
	Rejstřík	219

Věnování

Dílo věnujeme naší milované rodině... Jiřímu Františkovi Janovskému, Sue Rogers, Kate a Rickovi Rogers, Zdeňce Janovské, Jiřímu Janovskému staršímu, Jiřímu Janovskému mladšímu, Antonii Janovské a Helence Maceškové.

*„Přesně tak,“
odvětil Monte Cristo s oním úsměvem,
který malíř nikdy nevyjádří a fyziolog,
má-li ho analyzovat, si zoufá.
(Alexander Dumas starší, Hrabě de Monte Cristo)*

Předmluva

Vážení čtenáři,

jsme opravdu potěšeni, že držíte v rukou právě tuto publikaci, která je jedním z výsledků naší několikaleté spolupráce, hlubokého přátelství a společné vášně pro obor. Při přípravě monografie jsme se opírali o medicínu založenou na důkazech a doplnili text o vlastní klinické zkušenosti. Velmi si vážíme komentářů, které nám k dílu poskytnou další specialisté – naši kolegové a milí přátelé z oboru dermatologie, orální medicíny, ale i patologie či farmakologie, a to napříč tuzemskou i světovou odbornou scénou. Věříme, že předložená monografie, kterou jsme připravovali s velkým úsilím a láskou, může našim kolegům z různých oborů medicíny pomoci v mnohdy nelehkém rozhodování o správné diagnóze i terapii určitých slizničních chorob, a to nejenom orálního lichen planus. Doufáme, že bude ku prospěchu všem těm, kteří ve své praxi ošetřují pacienty s onemocněním ústních sliznic.

Praha a Phoenix, srpen 2024

MDDr. Markéta Janovská, Diplomat in Oral Medicine, FAAOM,
a prof. Roy Steele Rogers III., M.D.

Úvod

Orální medicína je prototypem multidisciplinárně zaměřené stomatologické specializace se značným přesahem do dalších lékařských oborů. Diagnosticko-terapeutický algoritmus většiny chorob ústních sliznic vyžaduje spolupráci s lékaři dalších specializací, výběrově s praktickými lékaři, dermatology, imunology či otorinolaryngology. Orální lichen planus (OLP) patří mezi slizniční onemocnění s několika přívlastky. Experti se shodují, že představuje jednu z nejčastějších chorob ústních sliznic, kterou může po stránce klinické i histopatologické imitovat řada jiných slizničních onemocnění. V klinické praxi je tedy podstatné vzít v úvahu i poměrně širokou diferenciální diagnostiku orálního lichenu. Jednoznačné stanovení diagnózy není někdy snadné ani pro lékaře s dlouholetými klinickými zkušenostmi. Zajímavý je i názor, že orální lichen planus není onemocněním *sui generis* (svého druhu), ale jedná se, zjednodušeně řečeno, o reakci organismu na určitý stimul. Profesor Marco Carrozzo, bývalý prezident prestižní European Association of Oral Medicine (EAOM, 2016–2018), který se celý profesní život věnuje mimo jiného právě problematice lichenu, jeden ze svých odborných článků dokonce nazval poměrně výstižně „*Oral lichen planus – a disease or a spectrum of tissue reactions?*“ (Orální lichen planus – onemocnění, nebo spektrum reakcí?) (Carrozzo, 2019). S ohledem na četnost výskytu a někdy i matoucí klinické projevy orálního lichenu je sepsání monografie zaměřené na jedno z nejvíce diskutovaných onemocnění ústních sliznic nevyhnutelným počinem. Ač pacienti s orálním lichen planus nejčastěji vyhledávají zubního lékaře nebo jsou referováni lékaři jiných specializací ke stomatologovi, znalost trendů v této problematice může ocenit každý odborník, který ve své praxi ošetřuje, a to nikoliv výhradně, i pacienty s chorobami ústních sliznic. Průběh lichenu může být bezproblémový, nicméně i opak může být pravdou a příznaky tohoto onemocnění pak významně snižují kvalitu života. Lokálně aplikované léčivé přípravky u symptomatického průběhu nemusí být dostačující a u některých nemocných, zejména s generalizovanými projevy na ústních sliznicích, kůži, genitálu či v dalších oblastech, je nutno kromě intenzivní topické terapie zahájit i léčbu systémovou. Obzvláště v těchto případech se

ukazuje, jak důležitá je schopnost lékařů komunikovat mezi sebou, sdílet zkušenosti a společně navrhnout nejlepší terapeutické řešení. Kooperace mezi jednotlivými medicínskými obory zvyšuje šance na relativně uspokojivý průběh onemocnění, kdy „klidové“ období převažuje nad akutními epizodami. Léčba orálního lichen planus je symptomatická, nikoliv kauzální či plně kurativní. Primárně je cílena na redukci příznaků, které mohou tuto diagnózu provázet. Léčebná strategie se může mírně lišit jednak v závislosti na možnostech zahájení určité terapie u jednotlivých pacientů, jednak mezi pracovišti. Při preskripci konkrétních terapeutik je třeba vždy zohlednit více faktorů, mimo jiného přidružené komorbidity, kontraindikace jednotlivých léků, preskripční omezení pro vybrané lékařské specializace a zcela jistě i adherenci pacienta (*compliance*) k léčebným doporučením. Dosud neexistuje všeobecně akceptovaný, jednotný doporučený postup týkající se zejména systémové léčby OLP. Nabízený terapeutický algoritmus, který je součástí předložené publikace, je sestaven na základě současných vědeckých znalostí a doplněn o vlastní zkušenosti autorů. Jistě jej ale nelze považovat za zcela univerzální postup.

elmex®

Řešení bolesti citlivých zubů

okamžitě¹
a na dlouho

Pacienti ne vždy zmiňují bolest citlivých zubů, ale díky okamžité¹ a dlouhotrvající úlevě² od bolesti citlivých zubů s elmex® SENSITIVE PROFESSIONAL může být příští rozhovor o jejich bolesti tím posledním.

DOPORUČTE elmex® SENSITIVE PROFESSIONAL

Pro okamžitou¹ úlevu:

Naneste zubní pastu přímo na citlivé místo koncem prstu a jemně masírujte po dobu jedné minuty.

Pro dlouhotrvající úlevu:

Zubní pastu používejte 2x denně se zubním kartáčkem s měkkými vlákny.

*Zdravotnické prostředky zubní pasta elmex® SENSITIVE PROFESSIONAL ADVANCED PAIN RELIEF a ústní voda elmex® SENSITIVE PROFESSIONAL se používají k ošetření dutiny ústní. Čtěte pečlivě návod k použití a informace, které se vztahují k bezpečnému používání. 1. Nathoo S, et al. J Clin Dent. 2009;20(4):123–30. Pro okamžitou úlevu od bolesti aplikujte zubní pastu špičkou prstu přímo na citlivý zub a masírujte po dobu 1 minuty. 2. Docimo R, et al. J Clin Dent. 2009;20(1):17–22. Při pokračujícím používání po dobu 4 týdnů.

1 Lichen planus

1.1 Lichen planus z pohledu vybraných medicínských specializací

Lichen planus (LP) je chronické, mukokutánní, imunitně podmíněné zá-
nětlivé onemocnění. Postihuje především kůži, nehty, kštici, ústní slizni-
ce a genitálie. Vzácnější jsou příznaky onemocnění v rozsahu ezofagu či
v oftalmologické krajině (Rogers, 2003; Olson, 2016; Xie, 2021). Lichen
planus nazální či perianální sliznice je v porovnání s již uvedenými loka-
litami ještě daleko více raritní. Kapitola nabízí náhled na LP vybraných
oblastí a je doplněna o zajímavé tipy do klinické praxe.

1.1.1 Lichen planus kůže

Kožní LP se vyskytuje ve stejné míře v populaci žen i mužů. Projevuje
se nejčastěji polygonálními ložisky červenohnědé barvy se šedavě-bílými
liniemi na povrchu (*Wickhamovy strie*, klinická korelace hypergranuló-
zy) (Lacina, 2021). Léze se vyskytují zejména v krajině hlezen, nártů, ale
i v oblasti kůže bederní krajiny či dalších lokalit (obr. 1). Lichen planus
kůže je v drtivé většině případů doprovázen pruritem. Pro potřeby mo-
nografie je vhodné alespoň rámcově přiblížit i LP kožních adnex. Lichen
planopilaris představuje jednu z forem jizvící alopecie. Charakteristic-
kým klinickým rysem je řídnutí vlasů, často provázené pocitem „pálení“
pokožky hlavy. Uváděna jsou jak postižení okrsková (nejčastěji v parie-
tální krajině), omezená na několik folikulárně vázaných ložisek s okol-
ním erytémem a mnohdy i šupinatěním, tak i rozsáhlé difuzní léze kšti-
ce. Lichen planus nehtů (obr. 2) je většinou doprovázen širokou škálou
patologických změn nehtové jednotky (Tosti, 1993; Xie, 2021). Zejmé-
na při opožděném stanovení diagnózy a nezačínání včasné terapie je LP
nehtů považován za onemocnění vedoucí nejen k funkčním (deforma-
ce až ztráta nehtové ploténky), ale i kosmetickým důsledkům. Většinou
je patrná modifikace nehtové ploténky různého stupně, od barevných

Obr. 1 Lichen planus, kůže pravé ruky (archiv MDDr. Markéty Janovské)

Obr. 2 Lichen planus nehtů
(archiv MDDr. Markéty Janovské)

změn (typicky hnědá barva nehtů), podélného rýhování, trachyonychie (drsňý povrch nehtu až oploštění nehtového lůžka s lomivými okraji), onychoschízy (štěpení distální části ploténky) po dorzální pterygium (přerůstání proximálního nehtového valu s následným spojením s nehtovým lůžkem). Onycholýza (odloučení nehtové ploténky od lůžka) doplňuje výčet vybraných klinických manifestací a objevuje se při postižení nehtového lůžka.

1.1.2 Vulvovaginální a penilní lichen planus

Vulvovaginální LP se vyskytuje u žen nejčastěji po dosažení pátého decennia. U některých pacientek se onemocnění rozvíjí v dřívějším věku a výjimkou nejsou ani mladé ženy kolem třicátého roku života či mladší. Charakteristická je kombinace erozivních a neerozivních projevů, které jsou příčinou krvácení či bolesti při pohlavním styku (*dyspareunie*) a někdy i pruritu genitálu (Marnach, 2021). Většinou dobře ohraničená erytematózní ložiska bývají na okrajích s okolní sliznicí lemovaná polygonálními papulami, které mohou splývat až do podoby klasických

Obr. 3 Lichen planus, postižení kožní části vulvy (archiv prof. MUDr. Jiřího Slámy, Ph.D.)